

KHU VỰC CHỢ HỘI AN QUA TIẾP CẬN KHẢO CỔ HỌC

Võ Hồng Việt

Chợ Hội An (*khối An Định, phường Minh An, thành phố Hội An*) là di tích lịch sử văn hóa nằm trong khu vực bảo vệ I của Khu phố cổ Hội An, có vai trò rất quan trọng đối với hoạt động thương mại ở khu vực hạ lưu sông Thu Bồn.

Theo nhiều nguồn tư liệu, chợ Hội An hiện nay được thành lập từ thời Tự Đức nguyên niên (1848), liên quan đến sự kiện di dời mộ hòa thượng Lương Huệ Hồng ở khu vực trước Quan Công miếu về chùa Chúc Thánh. Khoảng đầu thế kỷ XX, thực dân Pháp đã cho xây dựng ngôi chợ mới tại vị trí ngôi chợ cũ thời Tự Đức theo kiểu kiến trúc Pháp mà chúng ta có thể hình dung qua ảnh tư liệu của Vĩnh Tân chụp vào những năm 30 của thế kỷ XX. Ngôi chợ này có 4 hàng cột gạch chia nội thất thành 3 gian chiều ngang, mái lợp ngói vẩy cá, nền chợ rộng có bậc cấp dẫn lên. Đến những năm 60 của thế kỷ XX, ngôi chợ kiểu Pháp này được coi nói mở rộng diện tích nội thất bằng cách đúc mái bằng bê tông cốt thép ở hai bên và cải tạo mặt tiền lối chính dẫn vào ngôi chợ. Năm 1988, ngôi chợ được tu bổ hệ mái cùng lúc

với việc xây dựng ngôi chợ sau (đơn nguyên 2).

Năm 2009, trong quá trình tu bổ, phục hồi chợ Hội An (*đơn nguyên 1 - giáp với đường Trần Phú*), chúng tôi có điều kiện khảo sát khảo cổ khu vực này và thu được nhiều kết quả thú vị.

Hố 1: Có diện tích 15,9 m², được mở theo hướng bắc. Hố này kết thúc ở độ sâu 1,05m so với mặt nền hiện trạng của ngôi chợ (nền hiện trạng cao hơn mặt đường Trần Quý Cáp 0,45m). Tuy nhiên, để kiểm tra địa tầng, tại khu vực phía bắc của hố, chúng tôi đào thám sát sâu đến 1,9m. Diễn biến địa tầng trong hố rất phức tạp. Quan sát trên vách bắc của hố đào, chúng tôi nghĩ rằng lớp đất cát màu vàng dày khoảng 0,55m nằm ở độ sâu 17cm so với mặt nền hiện trạng được chõ từ khu vực khác đến; lớp vôi màu nâu đỏ cứng nằm bên dưới có thể là vị trí ủ/trộn vôi để xây dựng công trình. Ở độ sâu khoảng 1,05m so với mặt nền hiện trạng, ngang với vị trí kết thúc móng trụ gạch, chúng tôi phát hiện nền lát gạch và gạch vỡ. Gạch lát nền ở khu vực phía bắc còn tương đối nguyên, ở phía nam đã bị vỡ khá

nhiều. Nền lát gạch này nghiêng về hướng tây nam.

Tại vị trí đào sâu, phía dưới nền lát gạch là lớp đất nâu đen, gạch ngói và đồ gốm sứ vỡ, vỏ nhuyễn thể lẫn rế cây. Trong lớp này chúng tôi phát hiện

03 đồng tiền thời Nguyễn (*Gia Long Thông Bảo*, *Minh Mạng Thông Bảo*, *Thành Thái Thông Bảo*) và 01 đồng tiền thời Lê (*Cảnh Hưng Thông Bảo*). Tiếp đến là lớp đất sét gạch ngói sành sứ vỡ, lớp đất cát to hạt màu trắng. Trong lớp đất cát, tại vị trí sát vách tây, chúng tôi phát hiện 04 đồng tiền trong đó 01 đồng không thể đọc được chữ, 03 đồng còn lại đều thuộc tiền đồng thời Nguyễn (*02 đồng Gia Long Thông Bảo* và *01 đồng Minh Mạng Thông Bảo*). Kế tục là lớp đất sét lẫn than, tro có độ dày không đều. Từ độ

sâu 1m60 so với mặt nền hiện trạng trở xuống là lớp gạch ngói vỡ, mảnh sành sứ xen lẫn đất màu đen.

Hố 2: Có diện tích $3,7m^2$, sâu 1,5m, được mở theo hướng bắc nam. Trong hố này phát hiện một móng đá ong chạy theo hướng bắc nam nằm ở độ sâu 0,25m so với mặt nền hiện trạng. Móng đá ong dày 0,4m, cao 0,4m. Trên móng đá ong có viên đá tảng hình vuông bằng sa thạch (kt: 30 x 30 x 10cm). Diễn biến địa tầng trong hố đào tương đối phức tạp. Quan sát trên vách tây, chúng tôi nhận thấy, bên dưới lớp xi măng trắng nền là lớp đất màu nâu đen xen lẫn gạch vỡ, kế tiếp là lớp đất màu nâu vàng xen lẫn gạch vỡ, lớp đất nhiều gạch ngói vỡ, lớp đất màu nâu đen chuyển sang màu sáng hơn ít gạch ngói vỡ, và dưới cùng là lớp cát màu vàng xen lẫn ít gạch vỡ. Ngoài ra, còn có lớp vôi ghè rất mỏng nằm xen lẫn trong một số lớp đất nêu trên.

Hố 3: Có diện tích $3m^2$, sâu 1,6m, được mở theo hướng bắc nam. Trong hố này phát hiện một móng đá ong chạy theo hướng bắc nam nằm ở độ sâu 0,4m so với mặt nền hiện trạng. Móng đá ong dày 0,4m, cao 0,4m. Trên móng đá ong có viên đá tảng hình vuông bằng sa thạch (kt: 30 x 30 x 10cm). Diễn biến địa tầng trong hố đào tương đối phức tạp. Quan sát trên vách tây, chúng tôi nhận thấy, bên dưới lớp xi măng trắng nền là lớp gạch ngói vỡ, vôi ghè và vỏ nhuyễn thể, kế tiếp là

lớp đất cát màu trắng xen lẫn màu vàng nhạt và nâu đen, lớp đất cát nâu xám, lớp đất ken dày mảnh sành, gạch ngói vỡ và vôi ghè, lớp cát nâu xám xen lẫn ít gạch ngói vỡ và dưới cùng là lớp đất cát nâu vàng pha sét lẫn gạch ngói vỡ.

Hố 4: Có diện tích 3m^2 , sâu 1,7m, được mở theo hướng bắc nam. Trong hố này, đã phát hiện móng đá ong dày 0,4m, cao 0,4m chạy theo hướng bắc nam nằm ở độ sâu 0,5m so với mặt nền hiện trạng. Trên móng đá ong có một viên đá tảng bằng sa thạch (kt: $30 \times 30 \times 20\text{cm}$). Phía tây móng đá ong, gần vách bắc, ở độ sâu 1,00m xuất lộ một cụm mảnh sành, gạch, trong đó có một hũ sành nguyên; gần vách nam, ở độ sâu 1m30, xuất lộ nhiều mảnh sứ trong lớp đất cát hơi kết dính, màu vàng sẫm. Địa tầng hố thám sát phân thành nhiều lớp. Quan sát trên vách tây, chúng tôi nhận thấy, bên dưới lớp ximăng tráng nền là lớp nâu vàng, lớp gạch vỡ vôi ghè, lớp đất màu nâu vàng, lớp đất sét, lớp đất cát nâu đen và dưới cùng là lớp đất cát màu vàng sẫm. Ngoài ra còn có một số lớp đất khác nhưng rất mỏng hoặc không thể hiện rõ

Hố 5: Có diện tích 3m^2 , sâu 0,9m, được mở theo hướng bắc nam. Chúng tôi phát hiện móng đá ong, nền lát gạch và lát đá ong. Diễn biến địa tầng trong hố không phức tạp, quan sát trên vách tây chúng tôi nhận thấy, phía dưới lớp ximăng tráng nền là lớp đất

cát màu vàng, lớp đất nâu đen gạch ngói vỡ và dưới cùng là lớp đất màu nâu vàng xen lẫn ít gạch ngói vỡ.

Hố 6: Có diện tích $3,5\text{m}^2$, sâu 1,6m, được mở theo hướng bắc nam. Diễn biến địa tầng hố đào chứng tỏ kết cấu địa chất khá ổn định và chắc. Quan sát trên vách tây, ở độ sâu từ 0,9m trở xuống đến 1,6m là lớp đất cát nâu sẫm. Chúng tôi dùng cọc thăm để kiểm tra tầng đất và nhận thấy phía dưới mặt bằng lòng hố khoảng hơn 0,6m là đất cát bùn màu đen. Móng gạch chạy theo hướng bắc nam, được phát hiện ở độ sâu 0,8m so với mặt nền chợ hiện trạng. Phần móng gạch được phát lộ dài 2,5m. Móng gạch cao 0,8m, dày 0,65m, cấu tạo gồm 3 tầng trong đó tầng trên cùng rộng 0,4m, tầng giữa rộng 0,6m, tầng dưới cùng rộng 0m65. Móng được xây bằng hai loại gạch khác nhau, không có vữa liên kết. Gạch tầng trên và giữa mỏng hơn tầng dưới nhưng chất liệu tốt hơn (*kích thước gạch tầng trên và giữa: $30,5 \times 13,5 \times 3\text{cm}$; tầng dưới: $31 \times 17-19 \times 6\text{cm}$*). Tại hố đào này chúng tôi chỉ tìm thấy một số mảnh của loại hình bát sứ Cảnh Đức Trấn và đồ gốm sành thế kỷ XVIII, vài cụm vỏ hến.

Hố 7: Có diện tích $12,25\text{m}^2$, được mở theo bắc nam. Hố đào không sâu, chỉ phát lộ theo dấu tích móng xuất hiện trong hố. Tại đây, chúng tôi phát hiện móng đá ong dày khoảng 40cm, cao khoảng 40cm, và móng gạch nhỏ chạy theo hướng đông tây nằm sát

móng đá ong. Trên móng đá ong có 2 viên đá tảng bằng sa thạch nằm cách nhau 3m00 theo hướng đông tây. Đá tảng có kích thước khoảng 30 x 30 x 10cm.

Ngoài ra, chúng tôi còn đào một mương thám sát dài 27m, rộng khoảng 0,7m chạy theo hướng bắc nam tại vị trí cách móng đá ong được phát hiện trong các hố thám sát về phía đông chừng 7,5m. Tại mương đào này, chúng tôi phát hiện một số đoạn móng đá ong chạy theo hướng bắc nam nhưng đã bị phá hủy nhiều. Từ dấu tích còn lại có thể xác định, trên móng đá ong này cũng có một số viên đá tảng bằng sa thạch giống như đá tảng phát hiện trong các hố đào đã nêu trên. Về kết cấu móng cũng giống như vậy.

Qua các hố thám sát, chúng tôi nhận thấy:

- Về tầng văn hóa và diễn biến địa tầng:

Các hố thám sát được triển khai dọc theo trục bắc nam với độ sâu 1m60. Tầng văn hóa khá dày, nằm ở độ sâu giảm dần về phía bắc so với mặt nền hiện trạng. Hiện vật trong tầng văn hóa chủ yếu là mảnh vỡ của các loại hình đồ gốm, sành, sứ, ngói, gạch, xương động vật, than,... Trong tầng văn hóa, phía trên là đất màu nâu đen có nhiều hiện vật, phía dưới

là đất cát pha sét màu vàng nhạt ít hiện vật hơn. Diễn biến địa tầng ở các hố thám sát tương đối đồng nhất, song về cấu tạo địa chất không ổn định theo trục bắc nam. Với cấu tạo địa chất này

chứng tỏ xưa kia nơi đây là bờ - lòng sông và chúng được bồi lấp dần về phía nam theo quá trình lịch sử bởi sự thay đổi dòng chảy của sông Thu Bồn

- Về dấu tích kiến trúc:

Đã phát hiện móng của công trình chợ thuộc ba giai đoạn kiến trúc có niên đại thế kỷ XIX về trước và thế kỷ XX. Móng của công trình chợ thế kỷ XX gồm móng của công trình được xây vào thời Pháp và chân móng trụ bê tông của hạng mục coi nới ngôi chợ vào những năm 60 của thế kỷ XX. Móng của công trình chợ xây dựng vào thời Pháp làm bằng gạch vữa vôi, gồm móng bó nền và móng cột của 4 hàng cột, nằm ở độ sâu

khoảng 10cm so với mặt nền hiện trạng, theo hướng Bắc - Nam, có diện tích là 17 x 58m. Móng của công trình chợ thế kỷ XIX được xây bằng đá ong và vữa vôi, cao 40cm, dày 40cm, nằm ở độ sâu khoảng từ 25 - 40cm so với mặt nền hiện trạng, chạy theo hướng Bắc - Nam. Dựa vào bố cục mặt bằng, có thể xác định móng đá ong là dấu tích của hai đơn nguyên nằm song song với nhau. Móng của đơn nguyên phía đông bị hư hại gần như hoàn toàn, móng của đơn nguyên phía tây còn lại

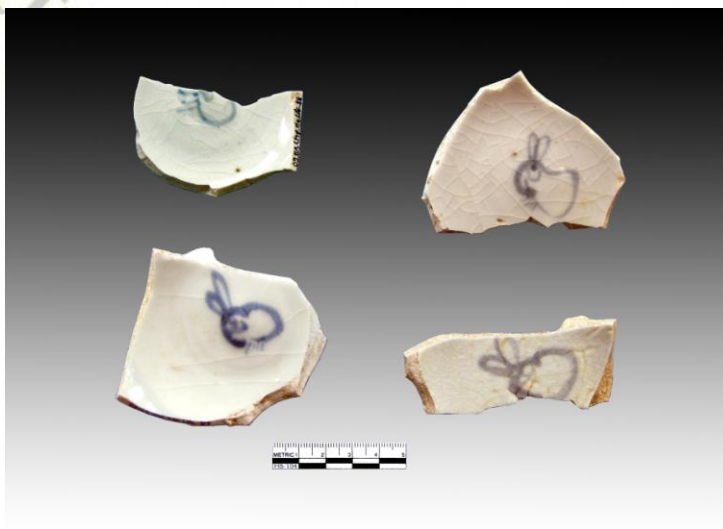
không nguyên vẹn (diện tích: 26,4m x 3,3m). Bên trên móng thuộc đơn nguyên phía Tây có nhiều viên đá tảng chân cột bằng sa thạch nằm cách nhau khoảng 2m90 - 3m20. Nhiều khả năng móng đá ong là móng của công trình chợ được xây dựng vào thời vua Tự Đức (thế kỷ XIX).

- Về hiện vật:

Hiện vật thu thập được tại các hố thám sát rất phong phú, thuộc nhiều

loại hình và chất liệu khác nhau. Trong 2307 đơn vị hiện vật có 1016 đơn vị hiện vật sứ (*chiếm gần 50%*), 606 đơn vị hiện vật sành không tráng men (*chiếm*

30%), 274 đơn vị hiện vật sành tráng men (*chiếm 13%*), 141 đơn vị hiện vật là đồ đất nung (*chiếm 7%*). Những hiện vật này có niên đại khoảng từ thế kỷ XVIII về sau. Trong nhóm hiện vật sứ có một vài tiêu bản thuộc loại hình đĩa trang trí nậm linh chi, một số khác thuộc loại hình bát trang trí hình con thỏ ở lòng. Đa số những hiện vật sứ có nguồn gốc Trung Quốc, thuộc các lò ở Quảng Đông, Phước Kiến và Cảnh Đức Trấn. Phần lớn những hiện vật sành có nguồn ở miền Bắc và miền

Trung Việt Nam. Trên một số hiện vật sành, gốm có in/khắc chữ Hán.

Từ kết quả khảo sát, có thể nhận thấy, chợ Hội An là khu vực có nhiều thay đổi qua quá trình lịch sử. Thích ứng với từng điều kiện cụ thể, đặc biệt với vai trò là trung tâm thương mại ở khu vực hạ lưu sông Thu Bồn, chợ Hội An cũng có những biến đổi nhất định về kết cấu và quy mô kiến trúc. Càng về sau thì ngôi chợ được xây dựng kiên cố hơn và quy mô cũng lớn hơn♣

